

TÁJÉKOZÓDÁS

Csonka Csilla:

Egy német vonzatszótár szerkesztési elvei

A "Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben" című szótár 1969-ben jelent meg Lipcsében, a VEB Bibliographisches Institut gondozásában. Szerzői Gerhard Helbig és Wolfgang Schenkel. A szótár első tagja egy olyan sorozatnak, amely célja a német nyelv ige, főnév és melléknév készletének leírása a valencia-elmélet segítségével. A sorozat második tagja "Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Adjektiven" 1974-ben jelent meg, s már készülöben van a főnév-szótár is.

A szótárt az idegen anyanyelvűek németre való tanításának mindennapi gyakorlata hívta életre. A szerzők számára is ez a gyakorlati cél volt az elsődleges, mindent ennek szolgálatába állítottak, a szótár anyagána összeválogatását, elrendezését, a feldolgozás módját stb. Ennek eredményeként haszonnal forgathatja ezt a "segédeszközt" az is, aki tanul, de az is, aki tanít németül. De hasznos számunkra is, mert a szótár ismerete fontos módszertani eligazítást ad egy hasonló jellegű magyar igeszótár összeállításához.

A szótár egynyelvű igei vonzatszótár. Nem törekszik teljességre, az ábécé mutatóban mindössze 330 igét találunk. Ennél azonban lényegesen gazdagabb a szótár, mert a többjelentésű igék minden jelentése külön szócikket kap. /Az egyes jelentéseket variánsnak "Variante" hívja./ Így pl. a "kaufen" igéhez csak 1, de a "rufen" igéhez már V1 és V2, az "empfehlen" igéhez V1, V2, és V3, a "fahren" igéhez már V1, V2, V3 és V4 tartozik. Egy igéhez átlag 2 variánst számíthatunk, így a szótár valójában lényegesen több, körülbelül 650 igei szócikket tartalmaz. /A már elkészült melléknév-szótár szintén 650 szócikket foglal magában./

Az igék kiválasztásánál kettős szempont érvényesült: összegyűjteni a nyelvtanulás során 1/ a legtöbb problémát jelentő és a 2/ leggyakrabban előforduló igéket. /Das Wörterbuch enthält die gebräuchlichsten und schwierigsten deutschen Verben. 5 l./

A szótár nem szemantizál, s használóiról bizonyos /legalább alapfokú/ nyelvi ismereteket feltételez. Csak ott ad minimális szómagyarázatot, ahol többjelentésű igéről, "variánsokról" van szó.

Pl.: Rufen

rufen	/ V1 = anrufen /	"hívni, felhívni"
rufen	// V2 = erinnern /	"emlékeztetni"

A szótár felépítésében három nagy egységet különböztetünk meg.

I. A bevezetőben /1-74 l./ szó van a szótár összeállításának elméleti alapjáról, ennek gyakorlati alkalmazásáról, a munka során felmerült gyakorlati problémák megoldásáról, valamint a szótár által kidolgozott szabálymechanizmusnak a nyelvtanításban betöltött szerepéről.

II. A szótári rész /75-308 l./ az egyes szócikket tartalmazza.

III. Az igemutatóban pedig a szótári részben szócsaládok szerint megadott igék találhatók ábécé sorrendben.

Már ebből a felsorolásból is kitűnik, hogy a szótár eltér a hagyományos értelemben vett szótáraktól, kézbevétele előtt nem haszontalan időtöltés alaposan tanulmányozni a kissé hosszú nyúlt bevezetőt. A szerzők azonban nem feledkeztek meg arról, hogy a szótár elsősorban a német nyelvvel mos ismerkedő tanulóknak készült, s ügyes megoldást választottak. Van egy tudományos alapossággal és igényvel megírt, az okok összefüggések teljes tárházát felsorakoztató bevezető, és van egy rövid, letisztult végeredményeket közlő eligazító /69-71 l./. Ez előbbi hasznos olvasmány annak, aki a valencia-elmélet kialakulásával és mibenlétével akar megismerkedni, az utóbbi pedig kötelező tanulmány annak, aki ezt a szótárt forgatni szeretné. Kötelező előtanulmányt írtam, mert nélküle alig-alig értenénk valamit a szótárból. Először rápillantva egy szócikkre csak infinitivisban álló igéket látunk, s az igék alatt, előtt, mögött számok, nyilak, rövidítések vannak. A bevezetőben leírtak segítségével azonban hamarosan világossá válik ezek jelentése.

Az egyes szócikkek felépítése

Az igéket három lépcsőben, fokozatban /Stufe / írják le. Az egyes fokozatokat római számmal jelölik, és az igét elé írják.

1/ Az első fokozatban az ige kísérlőinek "Mitspieler" /hagyományos értelemben bővítményeinek/ számát adják meg. Ezek a számok az ige után állnak, pl.: I. geben₃ /ekkor még nem tudjuk, hogy ez az "ad vki vkinek vmit"sematikus ábrázolása/. Ha az ige mögötti szám zárójel nélkül van, akkor kötelező kísérlőt /obligatorischer Mitspieler/, ha nem, akkor fakultatív kísérlőt /fakultativer Mitspieler/ jelent. Pl.:

lesen_{1/2/} "olvas vki /vmit/ "

Ebben a lépcsőben van - ha van - az egynyelvű szemantizálás is. Ha a fő-ige alá variánsok tartoznak, akkor az ige után zárójelben következik a szómagyarázat, pl.:

I. lesen_{1/2/} /V1 = Schrift lesen/ "írást olvasni"

I. lesen₂ /V2 = sammeln, auslesen "gyűjteni, szűretelni, válogatni"

Itt az első lépcsőben tulajdonképpen az ige valenciáját kapjuk meg. Valencia a szerző szerint az ige az azon képessége, hogy a körülötte lévő üres helyeket /ragozott főnevekkel, határozókkal, mellékmondatokkal stb./ betöltse. A distubució, a valencia szintaktikai és szemantikai leírása következik a II. és III. lépcsőben.

2/ Az I. lépcső után, ahol az igét számokkal jellemezték, a II. lépcsőben ezeknek a számoknak a behelyettesítése, magyarázása következik. Itt tudjuk meg, hogy milyen szintaktikai kategóriák bújnak meg a számok mögött. Latin és német nyelvű nyelvtani fogalmak rövidítéseit használják, az eligazodást a bevezetőben közölt rövidítésjegyzék teszi lehetővé. A főbb rövidítések a következők: S_n /Substantiv im Nominativ/, S_a /Subs. im Akkusativ/, S_d /Subs. im Dativ/, NS /Nebensatz, "mellékmondat"/, pS /präpositionales Subs., pS_d /präp. Subs. im Dativ/ illetve ezek kombinációi.

Nézzük meg a "kaufen" /venni, vásárolni/ igét:

I. kaufen₂

II. kaufen \longrightarrow S_n, S_a /vásárol vki vmit/

3/ A II. lépcső alapján még nehezen tudnánk eligazodni - még a felhasznált rövidítések teljes birtokában is - ha nem tévedne szemünk állandóan a III. lépcsőre, ahol részben végre feloldódik ez a tiszta formalitás. Itt már példamondatokkal is illusztrálják a jeleket. Céljuk az, hogy a szintaktikai kategóriák jellemzői szemantikai kategóriákkal adják meg. Ehhez természetesen újabb - most már szemantikai fogalmakra, illetve rövidítésekre van szükség. Szerintem a III. lépcső a szótár legeredetibb, legsikerültebb része. Itt ad valami újat, hasznosat, jó értelemben eltérőt a szokványostól. A kategóriák megalkotásához nemzetközi szavakat hív segítségül, amely a szótár gyors, egyszerű kezelését szolgálja. Fontosabb kategóriák: + Anim /élő/, - Anim /nem élő/, Hum /emberi /, -Hum /emberi kizárva/, Abst /elvont/ stb.

A példamondatok, amelyek rövidek és nagyon sikerültek, még inkább segítik a lényeg gyors megértését.

Nézzük meg a "kaufen" ige immár majdnem teljes szócikkét:

I. kaufen₂

II. kaufen \longrightarrow S_n, S_a

III. S_{n-} \longrightarrow 1. Hum /Das Kind kauft Brot/
2. Abst /als Hum/ /Der Staat kauft Südfrüchte/
azaz: 1/ a nominativiszban álló főnév lehet ember: "A gyerek kenyeret vesz",
2/ elvont, de emberi tartalommal: "Az állam déligyümölcsöt vesz".

S_a \longrightarrow 1. \dagger Anim./-Hum/ /Er kauft Pferde, Bücher/
2. Abst. /Er kauft die Lizenz/

azaz: 1/ az akkuzativuszban álló főnév vagy élettelen dolgot jelölhet, de általában nem emberit /Lovakat, könyvet

vásárol/, 2/ elvont dolgot
/Megveszi a licencet/

Ezzel tulajdonképpen végére értünk a szócikknek. Néha azonban még van egy apróbetűs egység a szócikk végén, az "Anmerkungen" /Megjegyzések/. Ezt csak abban az esetben találjuk ott, ha a szótár szerzőinek még valami kiegészíteni, hozzáfűznivalójuk van. Például a "kaufen" szócikk után ez áll:

"Ha az $S_a \rightarrow$ Hum, akkor az ige ma már a "megveszteget" jelentést kapja: Er kaufte den Zeugen. /Megvesztegette a tanút./"

Könnyű felfedezni ezek után, hogy visszafelé haladva tulajdonképpen egy hagyományos szótár szócikkét kapjuk meg. A III. lépcsőben a példamondatokkal illusztrált szemantikai kategóriák megadásával lényegében egynyelvű szemantizálás folyik, a "Megjegyzések" rovatban pedig a kivételek felsorolása történik.

A szótár szerkesztők a leggyakoribb és legproblematicusabb igéket gyűjtötték egybe. Ehhez nyilván hosszú gyűjtőmunka, sokáig tartó cédulázás kellett, hiszen csak nagymennyiségű szöveg feldolgozása után állapíthatunk meg törvényszerűségeket. Egy hasonló jellegű magyar igei vonzatszótár összeállításakor is az első lépés a szövegfeldolgozás lenne. Mi azonban az intézetünkben tanuló, viszonylag egy tudásszinten levő hallgatók számára készítenénk ezt a szótárt, ezért nem lenne hasznos átvenni változtatás nélkül a szótár szerkesztési módszerét.

Nekünk a tankönyv leckéinek már egyszer megmagyarázott, megtanult szövegeiből kellene kiindulnunk. Mivel véges mennyiségű szövegről van szó, lehetünk maximalisták, és feldolgozhatjuk az ott előforduló összes igéket. Minden ige mellé rövid, egynyelvű magyarázatot adnánk. A latin szintaktikai fogalmak helyett továbbra is a bevált /és a végződéseket is sugalló/ rövidítéseket használnánk: "ad S_n S_a , S_d " helyett "ad vki vkinek vmit". A III. lépcső módszerét átvéve be lehetne vezetni a szemantikai kategóriákat. Ehhez át kellene venni a szótár nemzetközi szavak segítségével kidolgozott rövidítésrendszerét, s csak azokat kellene megváltoztatni, amelyek német eredetűek. A könyv által kapott példamondatokat le kellene rövidí-

teni, és megszámozni, hogy a hallgató visszakereshesse az eredeti szövegkörnyezetben. A tankönyvben nyilván nincs, nem is lehet minden jelentésárnyalatra példa, ezért a szócikkek megírása előtt ajánlatos lennek átnézni még néhány tankönyvet és szótárat.

Biztos vagyok benne, hogy ennek a szótárnak az összeállításával nagy segítséget nyújtanánk hallgatóinknak a magyar nyelv tanulásában.

XXXXXXXXXXXX